

Sant Vicent Ferrer

Edició i adaptació de Ferran Garcia-Oliver

CONTES I NARRACIONS

Narratives 3i4 / 123

Edicions 3i4 · Institució Alfons el Magnànim

3i4

institutió
alfons el magnànim
centre valencià
d'estudis i d'investigació
[75anys]

TRES I QUATRE, S.L.

C/ Sant Ferran, 12, 3r pis - 46001 València

INSTITUCIÓ ALFONS EL MAGNÀNIM
CENTRE VALENCIÀ D'ESTUDIS I D'INVESTIGACIÓ

C/ Corona, 36 - 46003 València

1a edició: octubre de 2023

© 2023, de l'edició, l'adaptació i la introducció, Ferran Garcia-Oliver

Disseny de la col·lecció: Antoni Payà

Imatge de la coberta: Detall de David i Goliat a la Crònica Mundial, Mú-
nich, 1410-1415 © Staatsbibliothek zu Berlin, Ms. germ. fol. 1416, f. 167v

Correcció: Jordi Badia i Pujol

Drets exclusius d'aquesta edició:

© 2023, Tres i Quatre, S.L.

Edicions 3i4 S.L.

www.tresiquatre.cat

tresiquatre@tresiquatre.cat

© 2023, Institutió Alfons el Magnànim

Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació

Diputació de València

Telèfon: +34 963 883 169

magnanim@dival.es

www.alfonselmagnanim.net

ISBN (Tres i Quatre): 978-84-17469-73-3

ISBN (Institutió Alfons el Magnànim): 978-84-1156-039-9

Dipòsit legal: V-2705-2023

Impressió: Impres Puchades S. L.

Enquadernació: Gómez Enquadernacions S. A.

INTRODUCCIÓ

Sant Vicent Ferrer ha estat llegit ben poc, lluny de les audiències populars dels clàssics del seu temps. En general, els *Sermons* han anat a parar gairebé exclusivament als àmbits de la filologia, la història i la història de la literatura. I no per les dificultats del llenguatge, planer, als antípodes del llenguatge sumptuós dels autors medievals, sinó per la feixuguesa de la pedagogia doctrinal que inspira les seues homilies. Llegir sant Vicent, en el català quatrecentista adobat de llatinismes, requereix una mínima solvència, no menys que un acte de fe, per no abandonar la lectura davant una prosa sembrada de reflexions bíbliques, teològiques i eclesiàstiques, servides, a més, dins els esquemes rígids de l'escolàstica. El dominic de València no perseguia delectar l'auditori o el lector, com ho busquen el poeta i el narrador, sinó senzillament ensenyar-lo, donar-li les pautes bàsiques del cristianisme i els seus rituals. L'artifici, la pirotècnia verbal del vers i la ficció, calia bandejar-los, doncs, en pro de l'apostolat. L'important no

eren els efectes sensorials sobre el públic sinó l'eficàcia de la instrucció.

Les prèdiques les confegia òbviament per ser escoltades. La labor simultània dels «reportadors» que, al peu de cadafal, les transferien al paper, en certa manera transformava el sermó. Hi eixia perdent la frescor inicial, desapareixien els múltiples recursos gestuals de què disposava fra Vicent, s'esvaïen els malabarismes de la dicció. Virtuosos en rapidesa escripturària, els reportadors no podien, tanmateix, reproduir exactament totes i cada una de les paraules del sermó. Ni tampoc corregir sobre la marxa les repeticions de paraules, una mateixa preposició o adjectiu, un canvi temporal de verb, de present a passat o a l'inrevés, una pèrdua del fil narratiu, finals massa abruptes. Els sermons estaven pensats per a l'acció immediata en l'oïda, i la sensibilitat, de l'espectador, no per recollir fruits d'un possible futur lector. L'accent és posat en la prosòdia més que en la sintaxi, raó per la qual fan la sensació d'una certa descurança. Però som els «lectors» d'ara els qui ens n'adonem, no els «oients» de llavors que, complaguts, fruien a pler amb la paraula nutrícia de fra Vicent. Els neguits de l'ànima i les llàgrimes, la contrició i el propòsit d'esmena, però també el somriure i fins la rialla descordada, brollaven ara i adés de les interpel·lacions directes a la consciència dels presents. Predicador d'àmplies concurrències, havia après tots els trucs del discurs i la declamació.

La virtut inqüestionable del domini de la paraula es palesa per damunt de tot en els sermons catalans. De Vicent Ferrer es diu, probablement amb un excés d'optimisme, que era poliglòt. Sens dubte tenia una competència absoluta en llatí, però el llatí era la llengua del llibre, dels erudits i dels eclesiàstics cultes, poc operativa per a la predicació, o almenys per a una predicació eficaç entre els il·letrats. El llatí popular es reduïa

a un plec d'oracions i a un elenc reduït de paraules, fortes i sovint distorsionades. Els sermons llatins conservats, per tant, no tenen res a veure amb la ufanor, l'amplitud dels accessoris literaris, l'espontaneïtat i l'eficàcia comunicativa dels sermons catalans. Sant Vicent devia tenir coneixements de l'occità, per la seua estada a Avinyó i perquè la llengua dels trobadors encara conservava ascendent sobre la literatura catalana. Amb el francès devia saber comunicar-s'hi mínimament, après així mateix en un Avinyó que ja era una plaça de la centrípeta corona capeta, la llengua de la qual ampliava el seu prestigi gràcies a una administració estatal en progrés constant. Degué familiaritzar-se amb els dialectes italians mentre va anar predicant per aquelles terres, no tant com amb el castellà, al capdavant la llengua familiar del rei Ferran i del papa Benet, i que tants emigrants de primera generació feien servir pels carrers de València. Amb tot, és en la seua llengua pròpia on Vicent mostrava l'oratòria vibrant, el farciment de paràboles, apòlegs i relats amb què captivava l'auditori. Arreu l'entenien perquè el públic oïa el que volia oir, en una mena de comunió mística amb el predicador, sobre la base d'un conjunt de paraules identificables, els signes i els gestos. Arreu l'entenien, però només a les terres catalanes en van gaudir de debò, en la seua plenitud comunicativa.

La pesada i a voltes intricada instrucció espiritual reclamava, en efecte, intersticis menys exigents, petites estones de solaç, contalles divertides. Sant Vicent sabia la dificultat immensa de retenir l'atenció durant tot el temps de durada del sermó, que podia allargar-se durant una, dues o més hores. El públic, d'extracció majoritàriament subalterna i analfabet, prou que li devia agrair les intermitents digressions entretingudes. De retop, estenia la popularitat fins a esdevenir un autèntic ídol de masses. Per això tots els magistrats somiaven a portar-lo

un dia a la plaça major «actuant» per a la seua ciutat. El conjunt d'històries que Ferrer introdueix als sermons són, de fet, els fragments més accessibles per al lector modern. En aquests *exempla* fa literatura, literatura oral d'un gran poder hipnòtic per als qui tingueren l'oportunitat de sentir-la i que encara, per als lectors d'avui dia, conserva intacta els seus al·licients. Pagava la pena extraure-la de l'embolcall sencer del sermó perquè ens ofereix sovint unitats narratives compactes, que ens situen en l'òrbita de la literatura popular. Es tracta de la literatura consumida per pagesos i menestrals, com també per les mateixes files uberoses d'una clerecia ben poc preparada, intel·lectualment i moralment, per a les comeses de direcció i pastura del ramat cristià. Hi havia històries que ja eren conegudes ací i allà, com n'hi havia que circulaven a través del llibre i, per consegüent, de difícil accés. Alguns d'aquests episodis hagiogràfics sant Vicent els va poar directament de les *Vitae Patrum*, biografies dels pares de l'Església, i de *La llegenda àuria*, un conjunt de vides de sants recollit cap a 1260 per un altre dominic, Iacopo da Varazze, conegut a casa nostra per Jaume de Voràgine. L'obra gaudí d'un èxit considerable durant tota l'edat mitjana, amb la corresponent traducció al català i altres diversos idiomes.

Fra Vicent posava tots els materials que li arribaven a les mans, susceptibles de ser transmesos, a l'abast de tothom, en el seu estil propi, inconfusible, de contínua interlocució amb l'oient. La reconversió transformava la narració si no en una peça nova sí almenys en una peça genuïna, de suggestives reverberacions, sobretot quan l'operació consistia en el trasllat del llatí a la llengua del carrer. Mestre Vicent transcendia el relat bíblic o patristic amb hàbils ressorts narratius. Amb un toc de ficció i llibertat expressiva, que incloïa diàlegs punyents i cops dramàtics, el feia del tot plausible i convincent a l'ore-

lla del públic atònit, fins a l'acceptació d'allò sobrenatural, el miracle o el fet prodigiós, dins les caselles de la realitat. Aquelles gents que acudien als sermons tenien «fam» de miracles, de fets sorprenents i meravellosos —*mirabilia*—, sobre la versemblança dels quals no tenien cap dubte. Fra Vicent no els va defraudar gens ni miqueta.

El domini dels *mirabilia*, dels fets sobrenaturals, impregnava tant els relats orals de la cultura popular com les novel·les cortesanes. L'Església, amb la seua habitual perspicàcia, els traslladà a les vides dels sants. Les històries solien operar llavors sobre la dualitat, en conflicte constant, entre les forces del bé i les forces del mal. Déu Nostre Senyor, valent-se d'hommes i dones formidables, sempre eixia vencedor de la dura batalla contra el dimoni, el suprem agent instigador del mal. El cavaller emprava l'espasa i el valor, el sant la paraula i la fe en Jesús. El dominic de València, per descomptat, en feu un ús copiós, singularment dels herois i les heroïnes del primer cristianisme, aquells que havien patit turments insuportables, i dels pares de l'Església, els que aixecaren l'edifici doctrinari i hagueren d'acceptar bisbats i la porpra cardenalícia a contracor. L'enteresa i la fe massissa que tots ells sostingueren contra l'adversitat convidaven a l'exemple. Potser altres predicadors els havien contat les mateixes històries d'unes biografies model·liques, però cap com sant Vicent. Aquelles escenes, que també potser les havien vistes en els retaules de les esglésies i les catedrals, cobraven en la veu de mestre Vicent una intensitat i unes modulacions extraordinàries. Ell els donava un vernís d'actualització, petits detalls de vocabulari o de context social, per tal de millorar-ne la comprensió i projectar un impacte corprenedor.

Totes aquestes petites perles literàries han romàs alienes al gran públic, fins i tot a lectors audaçs i sense manies. La car-

regosa seqüència formativa del sermó, les interpolacions bíbliques i evangèliques, és a dir, l'apel·lació a l'«autoritat», han alçat barreres pràcticament infranquejables. La transferència dels *Sermons* cap al vedat de l'erudit ha privat el lector habitual de literatura catalana, i molt en particular dels clàssics medievals, d'una veu singular, destra en el registre col·loquial i capaç també de commoure. És cert que la figura de Vicent Ferrer s'erigeix entre dos colossos, Ramon Llull i Joanot Martorell, però posseeix les seues virtuts, la seua gràcia i el seu atractiu.

Josep Sanchis Sivera va publicar a l'Estel una selecció de fragments dels *Sermons* el 1930, i més tard, el 1955, Joan Fuster a Barcino unes *Pàgines escollides de sant Vicent Ferrer*. Ambdós reuniren pocs textos, sens dubte representatius, i, ateses les circumstàncies polítiques i sociolingüístiques, en tiratges curts. L'edició de Sanchis Sivera anava dirigida prioritàriament als inicials balbuceigs del valencianisme polític, no tant a la inexistent massa de consumidors de literatura vernacle; la de Fuster, a la resistència cultural enmig de la tenebra franquista. Tot i ser operacions editorials lloables, a penes significaven un tast de l'obra vicentina. Passats els anys, s'han mostrat insuficients per a fer de sant Vicent Ferrer un autor de referència, i encara molt menys un autor present a les aules, incloses les universitàries. El 1993, Tomàs Martínez va publicar, a l'editorial 3i4, set sermons, juntament amb una nota introductòria, uns apèndixs i una proposta de treball, tot dirigit a un públic juvenil i en formació. Similar intenció era la de Xavier Renedo i Lluís Cabré que, el mateix any de 1993, en publicaven a Teide una tria i, aquesta era la novetat, una adaptació excel·lent dirigida als escolars. Tot plegat massa poc i marginal per al pes que Vicent Ferrer té en la història de la literatura catalana. No anem tan sobrats per a permetre'ns el luxe de certes absències palmàries i feridores.

Tenint en compte com ha estat avaluada la trajectòria vital del dominic valencià, ja abans de la seua mort, esdevinguda el 5 d'abril de 1419, raons extraliteràries explicarien també les exclusions. Aquest home ha resultat massa incòmode per a la feligresia almogàver. Mai no li han perdonat el seu paper a Casp, on nou compromissaris havien d'elegir el rei de la Corona d'Aragó, dos anys després de la mort sense successió de Martí l'Humà. Entre els dos candidats amb més possibilitats, Ferrer va optar pel castellà Ferran d'Antequera en detriment del comte Jaume d'Urgell. El nacionalisme del XIX i el que vingué després ho plantejà en termes de traïció nacional. De Barcelona estant, l'animadversió supera de bon tros la de València, perquè també amunt del riu de la Sénia el regionalisme cova els propis prejudicis.

L'atribució a Vicent Ferrer de la responsabilitat de l'entronització del Trastàmara és una indecència historiogràfica, una inflamació nacionalista i una expiació confortable. El juny de 1412, a Casp tot ja estava dat i beneït, gràcies a les maniobres astutes del papa Benet XIII i a la derrota dels urgellistes per les forces castellanques, que a més controlaven la vila. Set dels nou compromissaris eren incondicionals de Benet, entre els quals Vicent Ferrer. És obvi que s'havia d'imposar el pla de l'instigador que dirigia la comèdia entre bambolines. I la voluntat del papa no era altra que la de donar la corona a Ferran. El candidat castellà, amb superior fortuna i força militar que el comte d'Urgell, podia defensar millor els seus drets a la tiara papal, en disputa pel cisma que havia escindit la cristiandat entre els partidaris del papa d'Avinyó, Benet XIII, i el de Roma. Ferrer certament hi va posar tota la carn en la graella, els seus dots persuasius i propagandístics. Ara bé, la responsabilitat de l'entronització dels Trastàmara depassava la voluntat d'un sol home i, si bé es mira, s'havia originat en

la manca d'un criteri unitari per part del Principat de Catalunya, tal com va quedar reflectit en el Parlament. Barcelona, la capital, tenia tots els asos a les mans, però a l'hora de la veritat els seus dirigents jugaren les cartes amb desesperant ineptitud. L'arrelada i extensa devoció popular pel sant, l'embadaliment per aquell itinerari prodigiós de miracles, no ha servit de filtre contra les suspicàcies de l'intel·lectual i el polític. Els malentesos de la biografia han perjudicat sens dubte la recepció dels *Sermons*. L'anticlericalisme ha fet la resta.

UN HOME D'ACCIÓ

Encara que no disposem de cap document acreditatiu, Vicent degué nàixer a València cap a 1350. La data paga la pena retenir-la per un fet que havia marcat un canvi de rumb en la història d'Occident: feia menys de dos anys de la irrupció de la pesta negra. Les recialles de les grans mortaldats encara persistien a la ciutat i per tot Europa. En la percepció de la gent va quedar incrustada la imatge de la fi d'uns temps feliços i l'inici d'uns altres marcats per la desventura. A partir d'ara, la fam, la guerra i la pesta cíclicament reapareixeran per a fer la vida més difícil i més breu. Ausias Marc ho sintetitzarà anys a venir en dos decasíl·labs contundents:

Volgra ser nat cent anys o pus atràs
perquè són cert que és pitjorat lo món

Aquest escenari pertorbat és on es despleguen la vida i les predicacions de Vicent Ferrer. El pare, Guillem, era un notari, sembla que de Palamós, i la mare, Constança, de Girona. Tots dos, doncs, provaren sort en el que per a gent i gent de

Catalunya era el regne de València abans de 1348: una terra de promissió, i s'havien afegit per tant al corrent migratori iniciat des que Jaume I l'havia arrabassada a l'islam. València, amb més de trenta mil ànimes, començava a despuntar en el comerç internacional i en la manufactura dels draps de llana, la indústria capdavantera dels dos últims segles medievals. La ciutat necessitava notaris per a donar fe de les múltiples transaccions diàries. Misser Guillem degué reunir una nombrosa cartera de clients i invertir en negocis lucratius. Els set fills que amb Constança van procrear és el millor signe de l'aveïnament profitós i de la fortuna familiar. A casa dels Ferrer, ni el llibre era un objecte rar ni l'escriptura una pràctica insòlita. En el recer domèstic Vicent va trobar els primers estímuls per al treball intel·lectual.

El notari Guillem Ferrer va ensolcar un dels seus fills, Bonifaci, cap a la carrera de jurista, mentre que per a Vicent escollia la tonsura eclesiàstica. Ningú no podia preveure que ambdós traçarien un itinerari d'ascensions successives fins a convergir, primer, a la cort d'Avinyó i, després, a Casp, com a homes d'absoluta confiança de Benet XIII. El pare, o bé degué portar-los ben prompte a les escoles de la ciutat, preferentment a l'escola de gramàtica de la catedral, o bé els posà un preceptor. Vicent esquivava la indolència dels estudiants, que els du sovint, com evidencien els arxius criminals, pels camins de la violència, el joc i el sexe venal. En futurs sermons, alabarà els joves que, tot i els deficiències de l'edat, abracen la «ciència» i no es deixen seduir pels atractius que els ofereix el món. De sant Llorenç diu que «es consagrà a l'estudi, sense fer la vida dels altres estudiants, que aprenen a tocar instruments o a seduir dones, mentre que els pares s'arruïnen». L'important és no caure en l'ociositat, perquè, signe del canvi de valors estimulats per la ciutat i que els dominics esbombaven, «hem